

Promjena stava religijske židovske zajednice o cionizmu

Aleksić, Bruno

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:626473>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Bruno Aleksić

PROMJENA STAVA RELIGIJSKE ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE O CIONIZMU
DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

PROMJENA STAVA RELIGIJSKE ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE O CIONIZMU

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boris Havel

Student: Bruno Aleksić

Zagreb, studeni 2024.

Izjava o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu

Izjavljujem da sam diplomski rad *Promjena stava religijske židovske zajednice o cionizmu*, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Borisu Havelu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjavanja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS- bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštovao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Bruno Aleksić

Sadržaj

Uvod.....	1
Bar Kohbin ustanak i Šabtaj Cvi	5
Bar Kohbin ustanak	5
Politički kvijetizam	8
Lažni mesija Šabtaj Cvi i razorna iskra političkog aktivizma	9
Pioniri religijskog cionizma	12
Yehuda Ben Schlomo Chai Alkalai (1798.-1878.)	12
Zvi Hirsch Kalischer (1795.-1874.)	13
Samuel Mohliever (1824.-1898.)	14
Izak Jacob Reines (1839.-1915.)	15
Abraham Isac Hacoheh Kook (1865.-1935.)	16
Yehudah Leib Maimon (Fishman) (1875.-1962.)	17
Od pasivnog čekanja mesijanskog doba do mesijanskog aktivizma	18
Obnova državnosti i čudesne pobjede u ratovima	18
Nepovoljna međunarodna zbivanja	22
Zaključak	23
Izvori	25
Sažetak	27
Abstract.....	28

Uvod

Nastanak ili bolje rečeno obnova Države Izrael 1948. godine predstavlja epohalan događaj koji je iz korijena promijenio dinamiku odnosa na Bliskom istoku. Obnova državnosti nakon izgnanstva u kojem je židovski narod proveo oko dvije tisuće godina te bio lišen političkih atributa kao što su suverenost i vlast nad teritorijem uistinu je čudesno, pogotovo kad se tome doda da je projekt obnove države bio dovršen nakon najveće nacionalne katastrofe koja je pogodila jedan narod. Procjenjuje se da je u Holokaustu, zločinu kojem se u znanstvenim raspravama zbog razmjera, okrutnosti i industrijske sistematičnosti pripisuje atribut singularnosti ubijeno skoro šest milijuna Židova (Bauer, 2020: 2). Nerijetko se zauzima stajalište kako bi Holokaust zbog svega navedenog te zbog pijeteta prema žrtvama, katarze te ne ponavljanja takvog ili sličnog zla trebao postati „univerzalno moralno pamćenje čovječanstva“, ali se i postavlja pitanje postoji li univerzalno moralno pamćenje (Assmann, 2010: 99). Židovski narod zadržao je i očuvao vlastiti drevni identitet unatoč pritiscima za asimilacijom kojoj su bili podložni upravo zato što su skoro dva tisućljeća bili lišeni političke vlasti. Asimilacija je može se reći bila intrinzičan i instrumentalan proces. Intrinzičan zbog moguće privlačnosti okolnih ideja, religija i civilizacija s kojima su se Židovi mogli identificirati i posljedično stopiti kao što su primjerice helenska filozofska misao, kršćanstvo te kasnije prosvjetiteljstvo. Isto tako asimilacija je mogla poslužiti kao sredstvo golog opstanka zbog političkih progona kojima su Židovi bili izloženi. Židovi kao narod nadživjeli su mnoga carstva i političke entitete s kojima su bili u doticaju. Nestali su drevni Egipat, Asirija, Babilon, Perzijsko Carstvo, carstvo koje je utemeljio Aleksandar Makedonski te Rimsko Carstvo što je činjenica koja privlači pažnju, radoznalost pa i fascinaciju.

Međutim vrijeme je pokazalo kako asimilacija židovskom narodu nije pružila utočište, uvažavanje i što je najvažnije, sigurnost. Identitet je složen fenomen, ne ovisi isključivo o tome kako se neki pojedinac ili narod samopercipiraju već i o označavanju od strane drugih. U to se osobno uvjerio Theodor Hezl koji je idejni otac projekta obnove židovske države. Sam Herzl bio je kozmopolitski orijentiran, socijaliziran prema idejama humanizma, prosvjetiteljstva i sekularizma te zbog toga nije pridavao pažnju i relevantnost iracionalnim strahovima ili mržnji koje je smatrao prevladanima modernizmom i razvojem. Modernističku je misao među Židove donio pokret prosvjetiteljstva koji se u židovskoj inačici naziva *haskala*. Herzlov pogled na svijet, samopercepcija i percipiranje drugih stubokom su se promijenili kad je kao novinar pratio poznati slučaj Dreyfuss. Radi se o Alfredu Dreyfussu koji je bio časnik u francuskoj

vojsci te u montiranom procesu optužen za veleizdaju, ponižen i poslan na dugogodišnju zatvorsku kaznu. Herzla je osobito iznenadila mržnja gomile koja je na pariškim ulicama počeka uzvikivati: „Smrt Židovima!“ (Eldad, 2007:21).

Haskala je naziv pokreta koji je pronio prosvjetiteljsku misao među židovske zajednice. *Haskala* u doslovnom prijevodu znači mudrost ili razboritost, a korijen riječi “djelovati s razumijevanjem.” Židovi koji su pristali uz *haskalu* nazivali su se *maskilim* te su bili aktivni u raznim društvenim poljima: filozofiji, obrazovanju, kulturi, ekonomiji, politici i religiji. Pokret je nastao u zapadnoj Europi, tadašnjoj Pruskoj, a središte ideja *haskale* bio je Berlin. Međutim pravni temelji nastali su u Francuskoj u kojoj su nakon Revolucije 1789. godine Židovima kao i svim građanima zajamčena sva građanska prava. Od važnijih figura toga pokreta valja izdvojiti Mosesa Menelzona koji je imao odlučujuću ulogu u artikulaciji ciljeva projekta *haskale* i sredstava za njihovo ostvarenje. Vremenom se pokret proširio na srednju i istočnu Europu gdje je postojao rascjep između pobornika *haskale* te hasidizma, mističnog pokreta unutar židovstva koji je naučavao askezu i kvijetizam. Sam je pokret imao više struja. Zajedničko svim strujama pokreta bio je cilj izvođenja Židova iz samonametnutog religijskog geta, njihova integracija u društva koja su naseljavali kako bi postali punopravni građani sa svim pravima i obavezama kao i ostali.

Temeljni je cilj pokreta bio može se reći reformacija židovskog identiteta. To se nastojalo postići kroz promjenu židovske percepcije od strane drugih kao i promjenu samopercepcije. Identitet uvijek nastaje u relaciji s drugima, stoga je od presudne važnosti bilo poraditi na viđenju Židova od strane većinskog stanovništva država u kojima su živjeli (Schumacher-Bruhnes, 2012:3). Temeljna sredstva kojima se nastojala postići ta promjena bila su sekularno obrazovanje koje je naglašavalo naučavanje prirodnih znanosti i jezika, prilagodljivije tumačenje židovskih religijskih zakona koji su oblikovali njihov životni stil te reformacija bogoštovlja. Tako je primjerice David Friedlander zagovarao reformu liturgije ukidanjem pjesama i molitvi koje su zagovarale povratak na Cion (Schumacher-Brunnhes, 2012: 7).

Obnova državnosti bila je iznenađenje i za same prvake cionističkog projekta koji zbog sveopćeg ushićenja i nevjerice za nju nisu imali spremno ime. Kao opcije su primjerice na stolu bile Ciona, Herzlija, prema samom idejnom ocu pokreta obnove židovske države Theodoru Herzlu, Cabar kojim se želio naglasiti identitet Židova rođenih u Palestini te Ever prema hebrejskoj etimologiji riječi Hebrej (Havel, 2023: 108). Drugim riječima današnje ime židovske države Država Izrael nije bilo ozbiljno razmatrano, a povijesni je kuriozitet da je na izvornom dokument kojim su Sjedinjene Američke Države priznale Izrael isprva stajalo kako priznaju

„Židovsku Državu“ što je naknadno prekríženo te zamijenjeno terminom „Država Izrael“ (Havel, 2023: 112). Cionizam je ime židovskog nacionalnog pokreta čiji je cilj bio obnova židovske države na području drevne biblijske židovske domovine koja se naziva Erec Izrael. Herzl je kao što je i rečeno bio sekularni Židov kozmopolitskoga svjetonazora čiji su stavovi i identitet oblikovani *haskalom*. Herzl je stoga vjerovao u ostvarenje prosvjetiteljskih ideala kao što su primjerice jednakost svih naroda, mir i prestanak iracionalnih mržnji i predrasuda. Herzlovu idiličnu sliku o svijetu i humanističke ideale uzdrmala je već spomenuta afera Dreyfuss te uspon antisemitizma. Preteča političkog cionizma Leon Pinsker također je kao i Herzl vjerovao kako će ideologija prosvjetiteljstva dokinuti povijesnu netrpeljivost prema Židovima te ih u skladu s ciljevima prosvjetiteljstva učiniti ravnopravnim građanima država u kojima žive. Međutim Pinsker se kao i Herzl duboko razočarao nakon velikih pogroma Židova u carskoj Rusiji (Havel, 2013: 17).

Herzl je nakon toga shvatio kako asimilacija i prosvjetiteljstvo samo po sebi ne jamče prestanak antisemitizma koji je utemeljen na ukorištenim predrasudama, praznovjerjima, srednjovjekovnom folkloru te nepovjerenju prema Židovima za koje se smatralo kako nisu lojalni građani država u kojima žive. Rješenje je prema Herzlu uspostava odnosno obnova židovske države i to na teritoriju Erec Izraela. Nakon uspostave države smatrao je Herzl drugi narodi više neće imati razloga sumnjati u židovsku lojalnost te će antisemitizam nestati što se također pokazalo naivnim i promašenim (Havel, 2013: 387). Israel Eldad, izraelski filozof i teoretičar cionizma zgodno je cionizam podijelio na dva izvora. Prvi je pozitivan te obuhvaća težnju židovskog naroda za postizanjem kolektivnog otkupljenja koje će dovesti do posljednjih vremena u kojima će ih Mesija vratiti iz progonstva, obnoviti njihovu državnost te obnoviti srušeni hram. Prvi je izvor može se zaključiti religijski. Eldad navodi kako se Židovi cijelo vrijeme izgnanstva nikad nisu prestali nadati i vjerovati. Drugi je izvor cionizma negativni i odnosi se na antisemitizam (Eldad, 2007: 17). Židovi su u društvima u kojima su boravili često bili izloženi raznim oblicima političkog nasilja. Valja izdvojiti epizode nasilja prema Židovima u Križarskim ratovima, nakon Rekonkviste 1492. kad su protjerani iz Španjolske te proizvoljno nasilje kojem su kao i ostali nemuslimani bili izloženi u muslimanskim imperijima u kojima su živjeli.

Cionizam je dakle utemeljen na negativnom izvoru te su ga njegovi prvaci koji su bili oblikovani načelima *haskale* doživljavali kao nacionalni pokret bilo kojeg drugog naroda na svijetu te sukladno tome i buduću državu kao i svaku drugu državu koja postoji. Nakon uspostave države ona je sama postala trećim izvorom cionizma (Eldad, 2007: 23.) Dva su izvora

dugo vremena bila oštro razdvojena pa čak i sukobljena zbog može se reći svjetonazorskog sukoba židovske religijske i političke elite. Naime srednjostrujaško židovstvo s rabinima na čelu na politički aktivizam koji stremi obnovi židovske suverenosti u Erec Izraelu gledala je izrazito neblagonaklono pa čak i neprijateljski. Tako primjerice prvi predsjednik moderne države Izrael Chaim Weizman u memoarima navodi kako ga je skupina rabina zbog političkog aktivizma prijavila policiji kao „ateista, revolucionara, Božjeg neprijatelja i remetitelja mira.“ (Weizman, 1949: 26). Prvaci cionizma s istom su netrpeljivosti i nepomirljivosti gledali na religijsku zajednicu koju su optuživali da getoizira židovski narod, priječi njegov napredak i razvoj namećući mu stroge religijske okove te mu ne dopušta da politički realizira svoje ciljeve kao i drugi narodi (Reinharz, 1993: 59).

Srednjostrujaško je židovstvo dugo vremena politički aktivizam židovskog naroda smatralo religijski nelegitimnim pa čak i heretičnim. Naime prema njihovom stajalištu koje je utemeljeno na teološkim postavkama gospodar povijesti je Bog te on upravlja zbivanjima preko raznih aktera. Stoga je i židovsko izgnanstvo (*galut*) dio Božjeg nauma kojeg valja strpljivo podnositi jer će dovesti do iskupljenja i posljedično obnove drevne židovske države s hramskim bogoštovljem. Svaka aktivnost koja stremi bilo kakvim aktivizmom ubrzati otkupljenje, prekinuti izgnanstvo i obnoviti državu smatrala se bunom protiv Boga pa prema tome i herezom. Takvo viđenje i danas zastupaju neke marginalne skupine unutar židovstva kao što je *Naturei Karta* koja smatra kako je moderna Država Izrael teološki nelegitima te predstavlja svetogrđe jer je obnovljena isključivo ljudskom bogohulnom aktivnošću. Prema njihovu viđenju Izrael bi bio nelegitiman čak i kad bi bio teokratski uređen te kad bi društvo unutar njega u potpunosti bilo usklađeno u skladu s halahičkim zakonima upravo zato što je obnova države bila plod ljudske aktivnosti, a ne strpljivog čekanja posljednjih vremena u kojima bi se očitovao Bog (Glass, 1976: 59). Procjenjuje se da danas pripadnika zajednica koje na religijskim temeljima negiraju legitimnost Države Izrael ima nekoliko desetaka tisuća te su raspršeni u Izraelu te izvan njega, poglavito u Sjedinjenim Američkim Državama i ne predstavljaju odveć relevantne političke aktere.

Ovaj diplomski rad tematizira stav religijske židovske zajednice o projektu cionizma koji je inicijalno bio izrazito negativan, ali kasnije se srednjostrujaška židovska religijska zajednica prometnula, u može se reći, nositelja same ideje. Ovaj diplomski rad nastojat će odgonetnuti i odgovoriti na pitanje „Što je to dovelo do tako korjenite promjene stava te kako je do nje uopće moglo doći?“ Odnosno koje su to pretpostavke unutar židovske teološke epistemologije te shvaćanja povijesti koje su omogućile takav zaokret. Rad će se temeljiti na dvije hipoteze.

Prema prvoj hipotezi pri promjeni stava prvenstveno treba uzeti u obzir židovsku teološku epistemologiju prema kojoj se povijesni događaji promatraju kroz prizmu Božje volje. Uz to su vezani i koncepti objave i saveza prema kojima se Bog objavio židovskom narodu preko pojedinaca koje je odabrao iz mnoštva te s njima sklopio savez koji i dalje važi. Bog je dakle autor povijesti koja je sama teleološka, a glavna joj je svrha spasenje židovskog naroda. Upravo zbog značenja povijesti u teološkoj epistemologiji bilo je moguće interpretirati ključne događaje u povijesti židovskog naroda, te prema njima reinterpretirati uvriježene teološke postavke. Ti su događaji prvenstveno pobjede u ratovima s okolnim arapskim državama koje su prema nekim autorima bile toliko čudesne da su ih nazvali biblijskima. Uz događaje za promjenu stava religijske židovske zajednice važne su bile i međunarodne okolnosti, poglavito gubitak simpatija za Državu Izrael nakon Šestodnevnog rata te Deklaracija Opće skupštine Ujedinjenih naroda br. 3379 koja je cionizam cinično proglasila oblikom rasizma.

Druga hipoteza sagledava i pragmatičnu stranu promjene stava. Naime svakako valja uzeti u obzir kako je Država Izrael obnovljena 1948. godine nakon Holokausta koji je bio neizreciva nacionalna katastrofa te je dokazao kako država koja bi okupila Židove iz cijelog svijeta te im osigurala sigurnost što je i temeljna zadaća svake države nema alternativu. Stoga je i pragmatičnost svakako važan razlog promjene stava religijske židovske zajednice te njezinog pristajanja uz cionizam.

Bar Kohbin ustanak i Šabtaj Cvi

Bar Kohbin ustanak

Bar Kohbin ustanak presudno je utjecao na cjelokupnu židovsku povijest te na oblikovanje mesijanske misli koja je nakon njegova neuspjeha lišena političkog. O ustanku se zbog manjka pouzdanih izvora ne zna puno, presudne informacije o njemu pružaju djela rimskog povjesničara Diona Kasija, židovski izvori iz rabinskih spisa, spisi kršćanskih pisaca kao što su Justin i Euzebije, pronađena Bar Kohbina pisma te pronađeni arheološki artefakti (Havel, 2022: 874). Bar Kohbin ustanak promatra se u komparaciji s ustankom kojeg su Židovi protiv rimske vlasti podigli 66. godine poslije Krista, a čija je posljedica bila rimsko rušenje Hrama koji je bio centar bogoštovlja i židovskog identiteta općenito. Međutim Bar Kohbin je ustanak židovskom narodu nanio još veću nacionalnu traumu. Bar Kohbin ustanak je potrebno opisati jer je njegov negativan ishod ključan za razumijevanje isprva neprijateljskog stava religijske židovske zajednice o cionizmu kao obliku političkog aktivizma.

Sam je ustanak započeo 132. godine poslije Krista, a njegov je uzrok težnja židovskog naroda da ponovno na svom teritoriju stekne neki oblik autonomije ili punog suvereniteta. Glavni pokretač ustanka bila je aktivistička mesijanska misao koja je pokrenula i Prvi ustanak. Židovi su smatrali kako će Bog kroz izabranika ili mesiju povesti narod u političku borbu te svojom providnošću dovesti do pobjede kojom bi Židovi povratili političku suverenost te obnovili Hram i bogoštovlje u njemu. Za svoje su nade imali i povijesni primjer u Makabejskom ustanku kojeg su Židovi povelili u 2. stoljeću prije Krista protiv helenske dinastije Seleukida. Ustanak je bio uspješan te je Hram ponovno posvećen i Židovi su nakon dugo vremena postigli političku suverenost (Havel, 2013: 159). Da je mesijanska misao bila osobito proširena među narodom primjer nalazimo i u Bibliji. Opće je poznato kako su svi apostoli odreda smatrali kako Isus iz Nazareta prije svega ima političku misiju. Smatrali su kako je upravo on Mesija koji će ispuniti politički cilj obnove židovske državnosti u punom obliku.

Nekoliko je špekulacija o izravnim povodima ustanka. Prema jednima to je zabrana obrezivanja koju je nedugo prije uveo rimski car Hadrijan, a iz nje nije isključio Židove za koje je to temelj identiteta. Drugi je uzrok promjena imena Jeruzalema u Aelia Capitolina te gradnja Jupiterovog hrama na mjestu nekadašnjeg židovskog Hrama. Poznato je kako je car Hadrijan bio sklon arhitektonskim pothvatima te se pretpostavlja da mu je želja bila obnoviti Jeruzalem kao što bi obnovio i bilo koji drugi grad Rimskog Carstva. Iz tog se razloga smatra kako je židovsku pobunu nakon tog čina doživio kao osobnu uvredu. Kao još jedan izravni povod za pobunu uzima se obećanje koje je car Hadrijan dao Židovima, a odnosi se na obnovu Hrama (Havel, 2022: 876-877).

Međutim više autora smatra kako je promjena imena Jeruzalema te gradnja Jupiterova hrama na mjestu židovskoga izravna posljedica pobune, a ne njezin uzrok. Ustanak je započeo 132. godine poslije Krista te se proširio cijelom rimskom provincijom Judejom pa čak i židovskom dijasporom što govori o njegovom iznimnom opsegu. Isprva je glavna taktika ustanika bila gerilska borba u kojoj su u malim skupinama napadali važne rimske ciljeve te potom uzimali na teško pristupačan teren. Međutim kako se ustanak razbuktavao ni rimska se vojska nije željela izravno sukobiti s ustanicima već im je pristupala taktički oprezno. Pridružili su mu se i okolni nežidovski narodi kojima je interesantan bio ratni plijen što također svjedoči o njegovoj veličini i inicijalnom uspjehu. Naime okolni se narodi ne bi upuštali u ustanak za kojeg bi smatrali kako je od početka osuđen na propast. O veličini ustanka svjedoči i to da je sam rimski car sudjelovao u nekim bitkama za gušenje ustanka što je vidljivo iz rimskih napisa u kojima se ratu daje naziv *Expeditio Iudaica*, a to je naslov koji se daje samo onim bitkama i ratovima

u kojima je car osobno sudjelovao (Havel, 2019: 495). O značaju ustanka svjedoče i pronađene kovanice sa židovskim motivima poput vinove loze, palme te pročelja Hrama. Kovanice su nastale od prekovanih rimskih kovanica što je imalo veliku simboličku vrijednost i svakako podizalo moral ustanicima (Havel, 2022: 886).

Za razliku od Prvog ustanka koji je bio zbir puno manjih lokalnih ustanaka te je došlo i do neke vrste građanskog rata Bar Kohbin je ustanak bio monolitan. Bar Kohba je bio snažan vođa koji je uspio oko sebe ujediniti sljedbenike, a religijski je legitimitet crpio od prominentnog rabina Akive koji ga je prozvao „sinom zvijezde“ te je svojim autoritetom uvjerio velik dio pristaša kako je baš Bar Kohba obećani Mesija koji će Židove osloboditi stranog jarma i poniženja. O karakteru Bar Kohbe kao vođe prije svega govore pronađena pisma koja je slao svojim podređenima. Od njih je tražio bespogovornu poslušnost, a svoje je zahtjeve temeljio na neupitnim strateškim vještinama zbog kojih je ustanak inicijalno išao u dobrom smjeru te na religijskom legitimitetu koji mu je pružio spomenuti rabin Akiva. Ustanak je ugušen nakon tri godine teških borbi. Posljednje židovsko uporište, slikovito rečeno Masada Bar Kohbina ustanka bila je utvrda Beitar. Neki povjesničari smatraju kako su ustanici osvojili i Jeruzalem što nije općeprihvaćeno stajalište. Pobornici takvog stajališta smatraju kako je osvajanje Jeruzalema razvidno iz pronađenih kovanica s natpisom „za slobodu Jeruzalema.“ (Havel, 2019: 481). U svakom slučaju postoji konsenzus o značaju, veličini i posljedicama samog ustanka.

Smatra se kako su glavne posljedice ustanka promjena imena Jeruzalema kojeg je Hadrijan preimenovao prema svom punom imenu koje je bilo *Publius Aelius Hadrianus* te središnjem božanstvu rimskog panteona Jupiteru *Capitolinusu* čiji je hram sagradio na ruševinama židovskog hrama. Međutim još značajnija promjena imena je promjena imena provincije Judeje u provinciju Sirija Palestina. Naime promjene imena koje su imale za cilj kazniti i opomenuti pobunjenike nisu bile neuobičajene, ali nikad prije nije došlo do ovakve promjene kojom je praktično s povijesne pozornice uklonjeno ime cijelog jednog naroda (Havel, 2022: 904). O značaju te promjene govori i činjenica da je Palestina ime koje je zaživjelo do današnjih dana. Nakon ustanka središte židovskog religijskog, društvenog, kulturnog i političkog života postala je dijaspora (*galut*). Naime jedna od najdramatičnijih posljedica ustanka bila je protjerivanje svih Židova iz novoimenovane Palestine. Stoga je nacionalna katastrofa Bar Kohbina ustanka bila čak još i veća od prethodnog u kojem je srušen Hram 70. godine (Goldenberg, 2008: 194).

Politički kvijetizam

Međutim, najveća posljedica ustanka je upravo promjena stava religijskih autoriteta unutar židovstva o političkom aktivizmu. Za razliku od razdoblja prije ustanka u kojem je mesijanska misao bila obilježena nabojem današnjim terminima rečeno suverenizma, aktivizma i nacionalizma rabinski su autoriteti lišili mesijansku misao takvih sadržaja. Za mesijansku se misao dugo vremena vezao pasivizam, kvijetizam te strpljivo čekanje posljednjeg vremena u kojem će Bog koji je jedini autor i gospodar povijesti napokon prekinuti patnje židovskog naroda (Havel, 2020: 216). Stoga je svaki oblik političkog aktivizma koji je stremio obnovi židovske državnosti proglašen herezom jer su autoriteti unutar religijske zajednice smatrali kako to znači suprotstavljanje božanskom planu otkupljenja. Stoga su cionizam smatrali teološkim problemom te oblikom otpadništva.

Nakon ustanka rabinsko je židovstvo preuzelo primat te postalo srednjostrujaško. Do konca petog stoljeća dovršena je kompilacija babilonskog Talmuda koja pruža uvid u promjenu mesijanske židovske misli. Prije Bar Kohbina ustanka ta je misao bila povijesna, postojalo je uvjerenje kako će Bog poslati Mesiju kako bi kotač povijesti ponovno okrenuo u korist svog izabranog naroda. Ta je misao dakle bila politička jer je Mesijina misija bila poglavito obnova židovske državnosti kojom bi se obnovilo i hramsko bogoštovlje te uništenje židovskih neprijatelja. Važno je napomenuti kako se politička mesijanska misao ograničavala samo na povijest Židova kao naroda te Mesijin priželjkivani dolazak ne bi imao implikacija na cijelo čovječanstvo.

Nakon sloma ustanka mesijanska je misao postala eshatološkom odnosno postojalo je uvjerenje kako će Mesijinim dolaskom nastupiti posljednja vremena. Vjerovalo se kako će tomu prethoditi neviđene prirodne katastrofe kataklizmičkih razmjera te propast i transformacija društvenih uređenja. Iz tog je razloga dio Židovske zajednice u kalifu Omaru vidio mesijansku figuru (Havel, 2013: 261) Mesijinim bi dolaskom nastupilo razdoblje mira u kojem bi svi narodi napokon razumjeli Židove i njihove svete spise odnosno primili i razumjeli Božju objavu. Mesijanska je misao dakle postala eshatološka te je izgubila svoj prvobitni aktivistički naboj. Ta je misao postala toliko neprivlačnom te su neki rabini čak navodili kako ne bi voljeli da se Mesija pojavi u njihovo vrijeme jer bi to impliciralo posljednja vremena, neviđene katastrofe i kraj svijeta.

Židovstvo je ukratko postalo utemeljeno na političkom kvijetizmu te se baziralo na proučavanju svetih spisa i izolaciji kako bi se sačuvao drevni židovski identitet. Mesijansko ozračje koje je

bilo prisutno od Makabejskog ustanka 2. stoljeća prije Krista pa do sloma Bar Kohbina ustanka 135. godine za vrijeme kojeg je svaki politički talentiraniji pretendent na to mjesto s lakoćom zadobivao velik broj pristaša u potpunosti je nestalo te je ustupilo mjesto radikalno drugačijem tipu mesijanizma (Havel, 2013: 262). Uzrok toga je nesreća Bar Kohbina ustanka, ali i širenje kršćanstva koje je prozelitirajuća religija te će uskoro postati religija Carstva. Rabinski su autoriteti postali neprijateljski nastrojeni prema bilo kakvom pokušaju mesijanizma. To je vidljivo i iz talmudskih spisa u kojima je Bar Kohba što izvorno znači „sin zvijezde“ preimenovan u „sin varalice“ (Eshel, 2003: 136). Unutar židovske zajednice se dugo vremena nije pojavljivao netko tko bi pretendirao na mesijanski status sve do 17. stoljeća i epizode sa Šabtaj Cvijem. Ta je epizoda dodatno zacementirala negativan stav religijske zajednice prema bilo kakvom mesijanizmu koji bi bio aktivistički nastrojen te je takav mesijanizam u potpunosti bio izbačen iz diskursa.

Lažni mesija Šabtaj Cvi i razorna iskra političkog aktivizma

Ipak, sredinom 17. stoljeća, vjera u lažnog mesiju Šabtaja Cvija potresla je židovski svijet, zahvativši pritom cijele zajednice i stvorivši veliku religijsku krizu. U nastavku će ukratko biti opisana ekscentrična ličnost samozvanog mesije koji je uspio uvjeriti velik broj sljedbenika u svoje poslanje i teološke implikacije te bizarne epizode. Šabtaj Cvi rođen je 9. židovskog mjeseca ava 1626. godine u bogatoj obitelji trgovaca u Smirni, današnjem Izmiru u Turskoj. Dobio je temeljito talmudsko obrazovanje te još u tinejdžerskoj dobi zaređen je za *hakhama* odnosno člana rabinske elite. Međutim mladi Cvi znatno je više interesa pokazivao za židovski misticizam nego za izučavanje Talmuda, počeo je ekstenzivno proučavati kabalnu i već je tada privukao grupicu sljedbenika kako bi ih uveo u mistične tajne.

Godine 1648. Cvi se proglasio mesijom, ali nije ostavio dojam na židovsku zajednicu u Smirni koja je bila naviknuta na Cvijevu ekscentričnost. Usprkos tome što nije pridobio sljedbenike rabini su ga svejedno protjerali iz njegovog rodnog grada te je kasnije godine života proveo putujući Grčkom i Turskom. Protjerivanje Cvija unatoč tome što nije zadobio podršku šire židovske zajednice dokazuje kako su rabinski autoriteti bili krajnje oprezni prema svakom i najmanjem pokušaju mesijanskih pretenzija. Na kraju je Cvi izbačen i iz židovskih zajednica u Solunu i Carigradu zbog kršenja zapovijedi i izvođenja bogohulnih djela. Godine 1660. je preko Izraela stigao u Egipat. Tijekom tog razdoblja vodio je miran život te nije pokazivao mesijanske pretenzije. Prekretnica u njegovoj mesijanskoj karijeri dogodila se 1665. godine kao rezultat susreta sa samozvanim prorokom Natanom iz Gaze.

Natan je bio ugledan čovjek te je važio za erudita, kabalista i asketa kojem se Cvi obratio tražeći mistični lijek za njegovu duševnu bolest. Danas se zna kako se Cvi borio nečim što bi se moglo dijagnosticirati kao teški bipolarni poremećaj. Međutim Cvi je svoje stanje shvaćao u religijskim metafizičkim okvirima, doživljavajući svoje manične faze kao trenutke "prosvjetljenja", a svoja vremena depresije kao razdoblja "pada", kada je Božje lice bilo skriveno od njega. Dok je u razdobljima depresije postajao polu-samotnjak, kad je bio "prosvjetljen", osjećao se prisiljenim kršiti židovski zakon, izvoditi bizarne rituale i javno izgovarati zabranjeno Božje ime. Natan je pokušao uvjeriti Cvija kako je on uistinu Mesija te je u tome i uspio, a Cvi je započeo svoju mesijansku karijeru punim zamahom. Većina rabina mu se protivila te su izdali naloge za izopćenje i protjerali ga iz Jeruzalema.

Natan je, međutim, pokrenuo masovni pokret pokajanja, posta i asketskih djela kako bi pripremio put za nadolazeće iskupljenje. U rujnu 1665. godine objavio je da se dogodio temeljni kozmički pomak i da će unutar godinu dana, bez rata Cvi preuzeti vlast turskog sultana i učiniti ga svojim slugom. Nakon toga Cvi je prema Natanovim proročanstvima trebao vratiti izgubljena plemena Izraela i oženiti Rebeku, kćer uskrskog Mojsija. Sultan bi se tada pobunio, a rat koji bi uslijedio doveo bi do ispunjenja mesijanskih proroštava (Plen, 2024). Kada se Cvi vratio u stanje ekstaze i počeo izvoditi *ma'asim zarim* (bizarne rituale), rabini su ga pokušali zaustaviti, ali bilo je prekasno. Sa svojim sljedbenicima upao je u sinagogu svojih protivnika, pozvao članove obitelji i prijatelje, uključujući žene na čitanje Tore te im dao da izgovore Božje ime pod njegovim blagoslovom. Uspoređujući svoje rabinske protivnike s nečistim životinjama, sebe je proglasio Božjim pomazanikom. Mesijanski žar počeo se širiti zajednicama dijaspore. Pokajanje, krajnji asketizam, bičevanje i post izmjenjivali su se s razdobljima ekstatične radosti. Objavljene su mesijanske molitve koje je napisao Natan iz Gaze. Dok su neki Židovi počeli kovati planove za svoj skori odlazak u Zemlju Izrael, drugi su to odbijali vjerujući da će se tamo nekim čudom prenijeti na oblacima. Diljem židovskog svijeta pojavila se podjela između vjernika u Cvijev mesijanizam i njihovih protivnika. U mnogim zajednicama Cvijevi protivnici koji su bili manjina, uključujući mnoge rabine, pazili su da ne izazovu antagonizam poborničke zajednice iz straha od terora i odmazde.

Postavlja se pitanje zašto su židovske zajednice u tolikom opsegu i tako olako prihvatile Cvijev mesijanizam? Kao jedno od objašnjenja navodi se pogrom Židova u današnjoj Ukrajini tih godina. Kozačke čete predvođene Bogdanom Hmeljnickim masakrirale su oko 300 000 Židova pokazavši neviđenu okrutnost. Mnoge zajednice koje su pobjegle tada su uništene u rusko-švedskom ratu 1655. godine. U tom kontekstu povijesni san židovskog naroda o iskupljenju te

prestanku progonstva poprimio je novi stupanj hitnosti i očajja. U takvim je zajednicama Cvijeva poruka izrazito pozitivno primljena osobito među aškenatskim Židovima koji su preživjeli pogrom (Šistek, 2022: 268). Općenito nakon neslavnog Bar Kohbina ustanka i njegovih posljedica mesijanska misao se uglavnom raspirivala za vrijeme izrazito nepovoljnih okolnosti u kojima se zatekao židovski narod u egzilu (Havel, 2020: 223). Takva su se očekivanja uglavnom raspirivala u zajednicama koje su trpjele izrazito političko nasilje i pogrome.

Ali, šabatizam je utjecao i na zajednice diljem židovskog svijeta koje nisu doživjele kozačke pogrome. Ovdje se popularnost pokreta mora shvatiti u njegovom teološkom kontekstu. U 16. stoljeću došlo je do razvoja popularnog novog vjerskog pokreta, koji je proizašao iz grada Safeda u sjevernom Izraelu, a to je lurijanska kabala. Nova je doktrina bila deistička jer je smatrala kako se nakon stvaranja svijeta Bog povukao te prestao utjecati na tijek povijesti. Nakon toga božansko svjetlo razbijeno je u bezbrojne iskre koje su skrivene po svijetu. Otkrivanjem i podizanjem tih iskri kroz mističnu molitvu i ritual smatraju kabalisti, moglo bi se postići iskupljenje i to ne samo židovskog naroda nego i kozmosa i samog Boga. Dok je prije kabala bila spekulativna i ezoterična u međuvremenu je postala popularan pokret prožet mesijanskom napetošću.

Međutim ubrzo se dogodila neočekivana religijska trauma unutar židovske zajednice zbog jednog bizarnog Cvijevog postupka. Godine 1666. Cvi je uhićen u Carigradu. Samozvani je mesija zamijenio post 9. mjeseca aha festivalom kojim je slavio svoj rođendan i počeo potpisivati svoja pisma „Ja sam Gospodin vaš Bog Šabtaj Cvi“ (Plen, 2024). Nakon toga je optužen za poticanje pobune i izveden pred sultana. Sada u depresivnom stanju zaniijekao je da je ikada iznio mesijanske tvrdnje. Ponuđen mu je izbor između konverzije na islam ili smrti te se Cvi odlučio za prvu od opcija. Postao je Aziz Mehmed efendija, primao sultanovu mirovinu te živio do 1676. godine, izvana musliman, ali potajno je još obdržavao židovske religijske propise. Njegova pisma otkrivaju da je u trenutku smrti još uvijek vjerovao u svoje mesijansko poslanje.

Neslavnim krajem mesijanizma Šabtaja Cvija te traumom koju je izazvala njegova konverzija samo je potvrđen oprezan stav koji je prema mesijanizmu od sloma Bar Kohbina ustanka gajila religijska zajednica. Njegov najizravniji utjecaj bio je u formuliranju nove verzije židovskog misticizma, a to je hasidski pokret nastao u Poljskoj kasnog 18. stoljeća. Kvijetistički, unutarnje duhovni ton ranog hasidizma bio je svjesna reakcija protiv mesijanskih ekscesa dok je bezuvjetna vjera hasidskih Židova u njihovog rabina ili cadika imala kao presedan dinamiku između Cvija i njegovih sljedbenika.

Pioniri religijskog cionizma

Religijski cionizam je pokret unutar cionizma koji je utemeljen na Eldadovu pozitivnom izvoru cionizma, a on je kako je i navedeno drevna težnja židovskog naroda za povratkom u Erec Izrael, postizanjem otkupljenja i drevnih biblijskih proroštava. Religijski je cionizam u početku nastojao pružiti duhovnu komponentu cionizmu te objediniti političko djelovanje s tradicionalnim judaizmom. Pioniri religijskog cionizma nastojali su svojim djelovanjem cionizmu kao sekularnom nacionalnom pokretu pružiti duhovnu komponentu te objediniti dva izvora cionizma. Uvidjeli su kako je potrebno revidirati neprijateljski stav prema političkom aktivizmu jer su se židovske zajednice u dijaspori suočavale s brojnim teškoćama te bi daljnje pristajanje uz politički kvijetizam bilo pogubno. U ovom će dijelu ukratko biti opisane ideje rabina Alkalaja, Kalichera, Mohlivera, Reinesea, Kooka i Maimona koji se smatraju pretečama religijskog cionizma.

Yehuda Ben Schlomo Chai Alkalai (1798.-1878.)

Rabin Alkalaj smatra se utemeljiteljem modernog religijskog cionizma koji je uvelike oblikovan njegovim idejama koje su u njegovo vrijeme unutar velikog dijela religijske zajednice smatrane anatemom. Alkalaj je bio sefardski Židov rođen u Sarajevu 1798. godine, a u Zemunu je u 27. godini postao rabinom lokalne zajednice. Život je posvetio zagovaranju povratka Židova u njihovu biblijsku domovinu, obnovi hebrejskog kao jedinstvenog židovskog jezika te uspostavi organizacije koja bi objedinila židovske zajednice u dijaspori. Obnova zajedničkog jezika bila je od presudne važnosti jer su Židovi pričali veoma različitim jezicima, od ladina kojeg je koristila sefardska zajednica do jidiša kojeg su koristili Aškenazi. Alkalaj je također zagovarao upotrebu etnonima Izraelac ili Židov koji je trebao iz upotrebe istisnuti termine Aškenazi i Sefardi (Goldwater, 2009: 22). Ovakve ideje nacionalne emancipacije i integracije proizašle su iz Francuske revolucije 1789., Proljeća naroda 1848. u kontinentalnoj Europi te su ti događaji svakako obilježili i Alkalajeve ideje.

Rabin Alkalaj smatrao je kako povratak Židova u Erec Izrael predstavlja prvi korak i preduvjet otkupljenja i mesijanskog doba u kojem bi se ispunila starozavjetna proroštva. To je bit njegova koncepta *teshuve* koji u isto vrijeme znači pokajanje i povratak te implicira kako je povratak u Erec Izrael za Židove vjerska obaveza ili *micva* (Goldwater, 2009: 16) Stoga je smatrao kako židovski narod svu svoju energiju mora posvetiti tome cilju. Iz prvog uvjeta proizlaze još i odvajanje desetine za karitativnu djelatnost koja podupire ponovno naseljavanje Erec Izraela te

obnova Hrama. Njegovo naučavanje oštro su napali rabinski autoriteti smatrajući ga ravnim svetogrđu. Prema njima otkupljenje židovskog naroda te sukladan povratak u Erec Izrael moglo je biti samo plod Božanske intervencije, a nipošto ljudskog djelovanja.

Alkalaj je na njihove optužbe argumentirano odgovarao te se složio s njima kako je konačno otkupljenje svakako plod Božje milosti, ali Židovi kao zajednica moraju poduzeti prvi korak. Naučavao je kako je otkupljenje periodičan proces koji će doći „korak po korak“ (Goldwater, 2009.) Ipak takvim manevrima nije uspio do kraja umiriti svoje kritičare iz ortodoksnog tabora. Rabin je također smatrao kako povratak Židova u Erec Izrael mora nastupiti mirno i uz pristanak dominantnih političkih aktera što je argumentirao starozavjetnom knjigom o Erzi i Nehemiji koji su uz dozvolu perzijskog kralja Kira vratili Židove u njihovu zemlju te obnovili Jeruzalem (Goldwater, 2009: 22) Oštro su mu oponirali i lajci iz židovske zajednice koji su se u Erec Izraelu bavili isključivo proučavanjem svetih spisa bez političkih ambicija. Njihova zabrinutost proizlazila je iz Alkalajeva zagovaranja preusmjeravanja prikupljenih sredstava iz fondova u izgradnju naselja i obradu zemlje.

Zvi Hirsch Kalischer (1795.-1874.)

Kalischer je rođen u Poljskoj, u Lisi te je bio izrazito otvoren za zapadnu kulturu. U svojim je djelima *Čežnja za Cionom* te *Iskrena vjera* iznio naučavanje slično Alkalajevu. Smatrao je kako su ljudski napor i aktivizam ključni u ostvarenju ultimativnog otkupljenja i mesijanskog doba (Goldwater, 2009, 41). Okupljanje Židova rasutih po svijetu u njihovu iskonsku domovinu Erec Izrael prema Kalischerovu je viđenju bilo ključno za ispunjenje proroštava starozavjetnih proroka Izaije i Ezekijela te uvod u obnovu Hrama i hramskog bogoštovlja. Za istinsko je prakticiranje židovske vjere prema Kalischeru bilo ključno naseljavanje Erec Izraela. Citirao je dio iz Talmuda u kojem stoji kako je “onaj koji živi u Izraelu kao onaj koji ima Bogu dok je onaj koji živi izvan Izraela kao onaj koji Boga nema.”

Kalischer se nije zadržao samo u artikuliranju svojih ideja te rasprava s neistomišljenicima već je počeo praktično djelovati. Smatrao je presudnim osnovati organizaciju koja bi financijski pomogla i omogućila naseljavanje Erec Izraela i obradu zemlje. Iznio je i praktične korake, kupovinu zemlje, organizirano naseljavanje većeg broja Židova, postavljanje čuvara koji bi branili židovska naselja od razbojnika te osnivanje poljoprivredne škole. Rabin je također poslao svoga sina da istraži kvalitetu zemlje. Na Kalischera su utjecali i nacionalni pokreti u Europi toga vremena. Suočio se s kritikom prominentnih rabina kao i Alkalaj. Ortodoksni rabini i laici su smatrali kako je hereza smatrati kako se organiziranim ljudskim djelovanjem i

aktivizmom može ubrzati mesijansko doba. Židovskom narodu valja strpljivo podnositi Božju kaznu i čekati njegovo milosrđe kojim će konačno biti izbavljeni (Goldwarer, 2009: 46).

Samuel Mohliever (1824.-1898.)

Mohliever je bio rabin koji je pokazivao izrazite liderske vještine te je nastojao ujediniti lokalnu zajednicu i postići *modus vivendi* između Židova koji su pristali uz *haskalu* i njihovih protivnika. Također je bio sudac rabinskog suda te je istraživao i nastojao riješiti probleme s kojima su se Židovi suočavali. Mohliever je osobitu pažnju posvetio pitanju obrazovanja u židovskim zajednicama te je obrazovanje slično kao i Weizmann doživljavao kao sredstvo židovskog preživljavanja. Smatrao je kako obrazovanje uz tradicionalne religijske elemente mora obuhvaćati i sekularnu komponentu.

Isto je tako smatrao kako židovske zajednice veću pažnju moraju posvetiti vještinama poljodjelstva, manualnog rada i obrtništva. Ukratko zagovarao je puno veću razinu produktivnosti židovskih zajednica nego što je to bio slučaj. Podupirao je *Chovevei Zion*, organizaciju koja je potpomagala naseljavanje Erec Izraela. Godine 1882. proputovao je zapadnu Europu kako bi uvjerio tamošnje Židove u njegov koncept naseljavanja Izraela. Za razliku od prethodnika Mohlieverov primarni motiv zbog kojeg je zagovarao naseljavanje Erec Izraela nije bio ispunjenje proroštava te otkupljenja židovskog naroda već sprječavanje asimilacije koju je smatrao velikom pošasti (Goldwater, 2009: 70).

Na Mohlievera su također utjecali nacionalni pokreti njegova doba koji su doveli do ujedinjenja Italije i Njemačke. Reinterpretirao je talmudski citat prema kojem “svaki čovjek ima svoj čas” te ga primijenio na koncept nacije. Tako je prema Mohlieveru i židovski nacionalni korpus čekao svoj čas u kojem će obnoviti svoju nacionalnu zajednicu u Erec Izraelu (Goldwater, 2009: 71). Smatrao je i kako je cionizam hvalevrijedan pokret kojeg svakako treba poduprijeti te mu pružiti duhovnu dimenziju te je snažno podržavao Herzla (Goldwater, 2009: 86).

Ortodoksnim rabinima koji su takva naučavanja smatrali heretičnima iz već navedenih razloga rabin je odgovorio primijenivši svoj nauk. Ortodoksni su se rabini protivili naseljavanju Izraela i jer novi stanovnici nisu previše pažnje pridavali pridržavanju strogih vjerskih propisa te su postojale brojne pritužbe kako se u nekim zajednicama čak ne praznuje ni šabat. Mohliever je naime naučavao kako je samo naseljavanje Erec Izraela *micva* te čak i oni koji nisu religiozni i ne drže do religijskih propisa samim svojim naseljavanjem svete zemlje nesvjesno čine *micvu*.

Izak Jacob Reines (1839.-1915.)

Rabin Reines smatrao je kako religijska zajednica mora odgovoriti na izazove *haskale* koja je mnoge Židove odvušla od njihovog židovskog identiteta. Prema njemu najbolji bi odgovor bio reforma obrazovanja u židovskim zajednicama koja bi uključivala spajanje religijskog i sekularnog obrazovanja. Otvorio je vlastitu *ješivu* (vjersku školu) s do tada revolucionarnim kurikulumom te je po prijavi ortodoksnih rabina ubrzo zatvoren, ali je ubrzo pušten.

Reinesovu je pažnju zaokupljao antisemitizam koji je bio višeslojan, kompleksan i duboko ukorijenjen fenomen mržnje prema Židovima utemeljene na predrasudama i praznovjerju. Židovi koji su pristali uz *haskalu* smatrali su kako je rješenje antisemitizma u asimilaciji, ali prema Reinesu takvo je viđenje duboko pogrešno. Prema Reinesu to bi praktično značilo pristati uz tezu kako su Židovi sami krivi za mržnju s kojom se suočavaju te kako se trebaju odreći vlastitog identiteta. Reines je kao rješenje antisemitizma zagovarao povratak Židova u Erec Izrael te je kao i Mohliever smatrao takav čin *micvom*. Također je naglašavao povezanost židovskog naroda i njihove biblijske domovine, a onaj koji tu povezanost negira prema Reinesu negira postojanje Boga (Goldwater, 2009: 98).

Reines je snažno podupirao Herzla i Svjetsku cionističku organizaciju jer je smatrao kako je takva organizacija ključna za očuvanje židovskog identiteta jer je okupila Židove koji su uvidjeli kako asimilacija nije rješenje. Rabin je također smatrao kako bi ortodoksni židovi koji su bili oštri protivnici Herzla i Svjetske cionističke organizacije istu trebali doživljavati kao sredstvo za ispunjenje duhovnog cilja otkupljenja te bi trebali priznati ulogu koju je organizacija imala u očuvanju židovskog identiteta. Svjetska cionistička organizacija nije ni jednom spomenula da je njezin cilj ubrzanje mesijanskog doba i otkupljenja već je konstantno naglašavala potrebu rješavanja ovozemaljskih židovskih problema. Ortodoksni su rabini prema Reinesu to trebali shvatiti i organizaciji pružiti duhovnu dimenziju.

Reinesa je prije svega krasila pragmatičnost te je bio spreman prihvatiti prijedlog židovske kolonizacije Ugande zbog čega je stekao suparnike i u krugu najbližih suradnika. Plan je prihvaćao jer je smatrao kako ni u kojem slučaju ne bi značio odustajanje Židova od Erec Izraela te bi pokazao dominantnim međunarodnim političkim akterima židovsku sposobnost i praktičnost te u budućnosti doveo do neovisne židovske države u Erec Izraelu (Goldwater, 2009: 107). Važno je spomenuti i Reinesove vještine moderiranja te njegovo zagovaranje zajedništva unutar Svjetske cionističke organizacije. Tako je jednom prilikom odgovorio

ortodoksnim rabinima koji su potkopavali to jedinstvo rekavši kako prije bira sekularne Židove koji teže jedinstvu od ortodoksnih Židova koje ga potkopavaju (Goldwater, 2009: 112).

Abraham Isac Hacoheh Kook (1865.-1935.)

Kooka su kao i Reinesa krasile vještina moderiranja koja je bila od presudne važnosti za šaroliku židovsku zajednicu te pragmatičnost. Jedna od epizoda koja je prikazivala rabinovu pragmatičnu crtu bila je epidemija u gradu Kovnu u Litvi gdje je služio kao rabin. Epidemija zarazne bolesti buknuła je u vrijeme posta za vrijeme Jom kipura. Međutim Kook je javno u sinagogi svojim primjerom prekinuo post jer je procijenio kako bi u vrijeme epidemije mogao biti poguban po imunitet zajednice. Svoju je pragmatičnost dokazao i nakon što je postao glavni rabin u Jeruzalemu. Naime nastupila je subotnja godina tijekom koje je zabranjen bilo kakav rad na zemlji. Međutim to bi u kontekstu *jišuva* koji je još bio u povojima značilo zasigurnu katastrofu. Iz tog je razloga Kook presudio kako je u takvim okolnostima dopušteno obrađivati zemlju (Havel, 2013: 400).

Prihvaćao je ideju i ciljeve cionizma te ga je smatrao hvalevrijednim nacionalnim projektom kojim bi njegov narod napokon obnovio davno izgubljenu državnost. Smatrao je kako se u projekt moraju uključiti i rabinski autoriteti kako bi mu pružili potrebnu duhovnu dimenziju jer prema Kooku svaki nacionalni pokret kojem takva komponenta nedostaje nužno zastranjuje u šovinizam. Rabin je također posebnu pažnju posvetio obrazovanju te strukovnom osposobljavanju koje je bilo ključno u obnovi opustošene zemlje. Ortodoksnu rabini oštro su se protivili novom *jišuvu*, a iz religijskog su tabora dolazile česte pritužbe o nepoštovanju religijskih židovskih propisa. Kook je na njih odgovarao u skladu sa svojim viđenjem prema kojem je Erec Izrael bio inherentno svet te je u skladu s tim njegovo nastanjivanje predstavljalo ispunjenje *micve*. Kupovina i obrađivanje zemlje u Erec Izraelu prema Kooku bio je halahički imperativ, a oni koji su to činili iako su kršili sve ostale religijske zapovijedi pa čak i onu o praznovanju subote nesvjesno su pridonosili duhovnom razvoju mladog *jišuva*. Tako je opravdao i aktivnosti Židovskog nacionalnog fonda koji je kupovao zemlju, ali nije se držao propisa (Goldwater, 2009: 124).

Kook je sa skupinom rabina proputovao Erec Izraelom kako bi se osobno uvjerio u stupanj religioznosti novopridošlih doseljenika. Izvojevao je dvije male pobijede osiguravši poštivanje praznovanja šabata u Jeruzalemu i Tel Avivu za čije su nepoštovanje propisane i sankcije. Protivnici iz ortodoksnog tabora su ipak pogrdno o njemu govorili kao o „prosvijećenom“ i „nacionalističkom rabinu“. Kook im je odgovarao kako ne razumiju otkupljujuću snagu

cionističkog projekta kojem bi i oni kao pojedinci kojima je povjerena briga za duhovno stanje zajednice trebali pristupiti i duhovno ga obogatiti sudjelujući time u otkupljenju ili *teshivi* (Goldwater, 2009: 130).

Važno je napomenuti kako je Kook jedini od rabina koji je u još produktivnom razdoblju života preselio u Erec Izrael (rabin Alkalaj je kao što je rečeno ondje proveo posljednjih pet godina života) te se tamo suočavao sa svakodnevnim problemima ranog *jišuva* i aktivno pomagao u njihovu rješavanju. Osobite su teškoće nastupile u vrijeme prve arapske pobune (Goldwater, 2009: 137).

Yehudah Leib Maimon (Fishman) (1875.-1962.)

Yehuda Leib Maimon jedini je od pionira religijskog cionizma koji je dočekaio proglašenje neovisnosti Države Izrael 1948. godine. Tako je postao svjedokom razvoja države koja je još bila u povojima i suočavala se s prihvatom raseljenih Židova koji su preživjeli strahote Holokausta te Židova koji su protjerani iz okolnih arapskih zemalja, ratovima s okolnim arapskim državama i sociokulturnim rascjepom na religiozne Židove i sekulariste. Maimon je od rane mladosti pokazivao interes za povijest halaha te razvoj religijske cionističke misli od rabina Alkalaja. Otac ga je upoznao s radovima rabina Zvi Hirsch Kalichera, Reinesea, a pripadnici pokreta *Chovevei Zion* često su posjećivali njihov obiteljski dom. Maimon je s velikim divljenjem pisao o Theodoru Herzlu i misiji koju je započeo te u jednom djelu naveo kako je „većinu života njegovao san o židovskoj državi (Goldwater, 2009: 141).

Maimon se dakako nije zadržao samo na teorijskom radu već je osnovao *Achvah* (Priateljstvo), religijsko cionističko društvo koje je svoje članove obvezivalo da unutar 10 godina od učlanjenja nasele Erec Izrael što su mnogi i učinili. Također je osnovao *Ha-tor*, tjednik koji je bio izdavan 15 godina, a u kojem se po prvi puta pojavio Moto organizacije *Mizrachi* čiji je Maimon bio vođa „Zemlja Izraelova za Izraelov narod prema Izraelovoj Tori“ (Goldwater, 2009: 143). Maimon je zagovarao pravedniju raspodjelu novčanih sredstava između sekularnih i religijskih zajednica *jišuva* te direktno financiranje religijskih zajednica. Međutim važno je spomenuti kako rabin nije bio pristran te je vodio računa o cijelom *jišuvu* koji je većinski bio sekularan.

Bio je beskompromisan u svojoj borbi za narav Države Izrael koja je prema njemu trebala biti nekovrsna teokracija. Međutim kako ga je krasio politički realizam shvatio je da to zbog vodstva cionističkog pokreta koje je većinski bilo sekularno kao i većina stanovništva nije moguće. Međutim ostao je nepokolebljiv u svojoj borbi za poštivanje šabata, košer prehrane te

pretvaranja židovskih svetkovina u blagdane države koja treba nastati (Goldwater, 2009: 145-146). Maimon je postao članom *Sohnuta*, koji je do uspostave Države Izrael 1948. bio nositelj cionističke izvršne vlasti. Dodijeljen mu je resor religije te brige za žrtve prethodnog rata. Politički realizam dokazao je i prešutnim pristankom na podjelu Palestine kojoj se većina pokreta *Mizrahi* protivila u svakom slučaju, Maimon je izjavio: „Ako moram birati između jedinstva izraelskog naroda i izraelske zemlje biram jedinstvo naroda.“ (Goldwater, 2009: 147).

Maimon je ukratko bio beskompromisan borac za židovsku državnost, ali je bio politički realist koji je razumio odnose snaga na terenu i u međunarodnoj zajednici te je zagovarao samo one ciljeve koji su mogli biti ispunjeni. Kad je primjerice u Ujedinjenim narodima izglasano rješenje o dvije države koje je značilo podjelu Palestine Maimon ga je na kraju prihvatio iako se inicijalno protivio bilo kakvoj podjeli nakon što su Arapi odbili prijedloge Peelova povjerenstva i Bijele knjige te nakon što su strahote Holokausta postale poznate u punom opsegu. Rabin je u skladu s postavkama religijskog cionizma podjelu i proglašenje Države Izrael doživljavao kao prvu etapu procesa otkupljenja i dolaska mesijanskog doba. U obnovljenoj Državi Izrael Maimon je postao ministar zadužen za religijska pitanja te je unatoč svjetonazorskim razlikama i nesuglasticama bio blizak prijatelj prvog izraelskog premijera Davida Ben-Guriona (Goldwater, 2009: 154). Rabini koji su pristajali uz religijski cionizam do uspostave Države Izrael bili su u manjini te će se prava promjena stava zbiti tek nakon obnove Države Izrael i susljednim povijesnim zbivanjima koja su vrvjela preokretima i čudnim raspletima.

Od pasivnog čekanja mesijanskog doba do mesijanskog aktivizma

Obnova državnosti i čudesne pobjede u ratovima

Prava promjena u religijskoj židovskoj zajednici zapravo je nastupila obnovom države 1948. godine, a osobito nakon može se bez pretjerivanja reći čudesnih preokreta u ratovima 1967. i 1973. godine. Nakon što su Ujedinjeni narodi 1947. godine konačno usvojili plan podjele Palestine na židovsku i arapsku državu arapske su države nezadovoljne takvim ishodom 1948. napale mladu izraelsku državu. Konkretno Državu Izrael tada su napale armije Jordana, Sirije, Egipta, Iraka i Libanona potpomognute dobrovoljcima i iz ostalih arapskih zemalja (Shlaim, 2001: 80). O odnosima snaga govori i podatak da je populacija arapskih zemalja naspram Izraela bila 47 puta veća. Židovi su također u Holokaustu pretrpjeli nacionalnu katastrofu od koje se tek trebalo početi oporavljati, a oni koji su u tim godinama odlučili naseliti Izrael mahom

su bili bivši iscrpljeni logoraši. Još jedna činjenica nikako nije išla u prilog izraelskoj vojnoj spremi.

Židovi su svaki oblik državnosti na tome području definitivno izgubili dolaskom rimske vlasti u Judeju te sukladno tome puna dva tisućljeća nisu ni imali vojnu tradiciju niti su bili vični ratovanju. Stran im je bio i svaki oblik političkog aktivizma jer je rabinsko židovstvo nakon sloma Bar Kohbina ustanka naučavalo kako izgnanstvo valja strpljivo podnositi te će se u konačnici Bog koji je autor povijesti smilovati židovskom narodu, prekinuti izgnanstvo i obnoviti savez sa svojim izabranim narodom što će dovesti do otkupljenja. Unatoč svim tim otegotnim okolnostima Država Izrael je iz rata izašla kao pobjednička strana što je unutar arapskog korpusa stvorilo golemu frustraciju jer je pobjeda naroda koji se u islamskoj religijskoj tradiciji smatra prezrenim i odbačenim ravna teološkom apsurd i kao takva se nije trebala ni dogoditi. Nakon te pobjede religijska židovska zajednica stidljivo je započela s promjenom teoloških pretpostavki i propitivanjem dotadašnjih tumačenja. Toj je zajednici židovska pobjeda u ratu također predstavljala zagonetku te nisu znali što da o njoj misle ni kako da je protumače (Havel, 2013: 391).

Židovska pobjeda u potpunosti je može se reći poremetila njihov narativ prema kojem je Bog autor svekolike židovske povijesti pa tako i izgnanstva koje je trebalo shvatiti kao Božju opomenu odmetnutom narodu, a koje je imalo i učinak moralnog pročišćenja. Autoriteti unutar religijske židovske zajednice naučavali su kako će Bog svojom suverenom odlukom nakon što se židovski narod moralno pročisti prekinuti izgnanstvo te spasiti židovski narod, vratiti ga u obećanu zemlju, kazniti njihove progonitelje te objaviti istinu svim narodima. Ukratko u religijskom srednjostrujaškom narativu nije bilo mjesta nikakvu ljudskom aktivizmu, a kamo li militarizmu i ratovanju. Mišljenje da bi otkupljenje i spasenje mogli biti plod ljudskog aktivizma bilo je ravno svetogrđu. Stoga je pobjeda u ratu i za židovsku religijsku zajednicu predstavljala veliku teološku dvojbu, a može se reći i frustraciju. Ta se zajednica pitala kako to da je Bog odjednom odlučio nagraditi židovski politički aktivizam, a većina stanovništva mlade države nisu bili uvjereni vjernici koji su obdržavali sve halahičke zapovijedi? Religijska je zajednica kratko rečeno osobnu pobožnost pretpostavljala političkom suverenitetu jer je smatrala da će mesijansko doba s obnovom Izraela nastupiti kad se židovski narod moralno pročisti te krene obdržavati sve zapovijedi. Način na koji su cionisti shvaćali novonastalu državu razvidan je i iz Deklaracije o nezavisnosti koja je u potpunosti sekularna te se u njoj ne nalazi ni jedna natruha religijske cionističke misli. Navodi se kako je obnova Države Izrael rezultat aktivnosti pionirskih doseljenika te su pobrojana sva njihova postignuća u ponovnom

rađanju i razvitku zemlje. Također se navodi kako je povratak Židova u Erec Izrael zasnovan na prirodnom i povijesnom pravu te kako židovski narod kao i svaki drugi narod u međunarodnoj zajednici ima pravo biti gospodar svoje sudbine u vlastitoj državi (Gasette, 1948).

Ukratko nakon pobjede u ratu 1948. religijska židovska zajednica još je uvijek bila zatečena jer se pobjeda židovskog naroda uz pomoć političkog aktivizma i isključivog pouzdanja u vlastitu snagu nikako nije uklapala u njihov teološki narativ. Ta će zajednica reinterpreterirati vlastite teološke pretpostavke tek nakon Šestodnevnog rata 1967. godine te čudesne pobjede izraelske vojske. U kratko 1967. godine armije Sirije, Egipta i Jordana oporavile su se od poraza 1948. godine te su uz pomoć Sovjetskog Saveza obnovili svoju vojnu sposobnost te poljuljano samopouzdanje. Prema obavještajnim podacima spremale su se napasti Izrael. Izraelski su saveznici pozivali na suzdržanost te prijetili gubitkom podrške započne li Izrael rat. Zemljom je zavladao panika i tjeskoba, a vlastiti su se pripremali za kataklizmu biblijskih razmjera. U punom su jeku pripremana prihvatilišta za buduće ranjenike te buduća masovna grobišta. Paniku je dodatno pojačavala pomoć Sovjetskog Saveza arapskim armijama.

Tjeskobu i strah prekinuo je preventivni udar izraelskog zrakoplovstva na egipatske zračne ciljeve te je uništena većina njegovog zrakoplovstva i protuzračne obrane. Jordan je upozoravao Egipat da se napad sprema, ali je Egipat netom prije promijenio frekvencije za dešifriranje pa je upozorenje prošlo neopaženo (Havel, 2013: 453). Potom je Izrael krenuo u ofenzivu te je osvojio Golansku visoravan, Sinajski poluotok te istočni Jeruzalem sa starim gradom. Izrael je nehotice "stekao imperij" te je na kraju rata ovladao područjem koje je bilo tri puta veće od izraelskog teritorija prije početka rata (Gorenberg, 2006: 41). Međutim najveći i najosjetljiviji dobitak u ratu predstavljao je istočni Jeruzalem sa starim gradom u kojem se nalaze sveta mjesta sve tri monoteističke religije koja je Izrael pragmatično ostavio na upravljanje kleru dotičnih religijskih zajednica. Šestodnevni rat je doveo do korjenitih promjena u stavu religijske židovske zajednice o legitimnosti cionizma. Promijenilo se i viđenje te zajednice o mesijanizmu te je prijašnji univerzalistički i kozmopolitski mesijanizam koji je bio kvijetistički zamijenjen partikularističkim i militarističkim. Taj je mesijanizam bio prožet političkim aktivizmom koji se prije svega ogledao u naseljavanju novoosvojenih područja koje je bilo religijski motivirano. Vlast je naseljavanju pružala prešutnu potporu te mu se nije otvoreno protivila iako je isprva ostala zatečena i nespremna kad su religijska naselja počela nicati u Hebronu i u Jeruzalemu.

Moderni religijski cionizam konačnu će potvrdu promjene svojih stavova dobiti nakon Jom kipurskog rata 1973. godine koja je također sadržavala čudesne događaje nalik na starozavjetne

židovske pobjede. Jedan od tih događaja je čudesna pobjeda na Golanskoj visoravni gdje se u jednom trenutku činilo da je sve izgubljeno, te su se izraelski tenkovi borili protiv deseterostruko brojnijih sirijskih tenkova koji su u odlučujućem trenutku bitke čudesno ustuknuli (Havel, 2013: 463). Državu Izrael ovog su puta napale armije Egipta i Sirije čije je naoružanje ponovno obnovio Sovjetski Savez, a izraelski su saveznici opet ostali po strani. Izrael se uspio obraniti uz velike gubitke oslonivši se na vlastite vojne sposobnosti te vještinu improvizacije. Jedno od obilježja ovog rata je gubitak povjerenja izraelske javnosti u političke i sigurnosne elite koje su unatoč upozorenjima bile nespremljene za njega što je dovelo do velikih izraelskih žrtava. Pokret religijskog cionizma iz rata je izašao neokrnjen te je čudesna ratna pobjeda konačno potvrdila njegovo pristajanje uz aktivizam te mesijanizam utemeljen na partikularizmu i militarizmu. Nakon rata nastao je pokret *Guš emunim* koji je pokretao uspostavu naselja u Judeji i Samariji te je njegov cilj bila obnova i preporod židovskog naroda odozdo prema gore jer su smatrali kako tu obnovu treba predvoditi narod nasuprot elitama.

Promjena stava religijske židovske zajednice o cionizmu rezultat je prije svega povijesnih zbivanja 1948., 1967. i 1973. godine koji su omogućili promjenu teoloških narativa. U židovstvu povijest naime ima značaj za teološku epistemologiju jer religijska zajednica povijesna zbivanja tumači kao odraz Božje volje (Havel, 2020: 224). Tako je istom metodom kojom je politički aktivizam postao nelegitiman promjenom povijesnih okolnosti religijska zajednica promijenila vlastiti stav. Toj je zajednici izgledalo da je Bog koji je autor povijesti konačno opet pogledao vlastiti izabrani narod i kotač povijesti počeo okretati u njihovu korist što je dokazao dopustivši im osvajanje samog srca njihove biblijske države, Jeruzalema. Takve su pouke izvukli prije svega zbog čudesnih pobjeda u ratovima nakon obnove Države Izrael u kojima je Bog kao u Knjizi izlaska otvrdnuo faraonovo srce te uveo pomutnju među egipatsku vojsku. Oni su i pasivnost izraelskih saveznika u ratovima 1967. i 1973. također shvatili u religijskim okvirima.

Mnoštvo neprijateljskih armija te dobrovoljaca iz okolnih arapskih zemalja koje su 1967. napale Izrael religijska je zajednica interpretirala kao mržnju više naroda (gojim) prema Izraelu i njegovom Bogu. Izrael su napale armije Egipta, Sirije, Jordana te dobrovoljačke postrojbe iz Iraka, Alžira, Maroka, Tunisa, Libije, Sudana, Saudijske Arabije te naravno i palestinske postrojbe. Mnoge od njih obučili su sovjetski vojni instruktori te su bili opremljeni suvremenim sovjetskim naoružanjem. Narodi koje su Izraelci smatrali prijateljskima iskazivali su duboku zabrinutost, ali nisu bili spremni pomoći te su čak naglašavali kako Izrael mora ostati suzdržan. Iz svega je toga religijska zajednica zaključila kako je rat bio religijski dopustiv te je Bog

odlučio obnoviti savez s Izraelom te njegovom narodu povratiti obećanu zemlju u baštinu da zauvijek ostanu na njoj (Havel, 2013: 452). Upravo iz tog je razloga pokret *Guš emunim* (Blok vjernih) započeo s religijskim naseljavanjem Judeje i Samarije te je postao najrelevantniji religijski čimbenik nakon Jom kipurskog rata. Izgradnja naselja shvaćena je kao religijski imperativ kojim se nakon svih kazni koje su snašle izraelski narod napokon počinju ispunjavati Božja obećanja dana izraelskom narodu, a koja se prije svega mogu pronaći u Proročkim knjigama, a kao primjeri se uzimaju Izaija i Ezekijel. Religijski je blok obnovu Države Izrael te pobjede u ratovima počeo doživljavati u eshatološkim mesijanskim okvirima, a zaposjedanje što većeg teritorija biblijske židovske države povijesnom misijom i imperativom.

Nepovoljna međunarodna zbivanja

Još je jedan čimbenik značajno pomogao konsolidiranju religijskog cionizma, a vezan je uz zbivanja na međunarodnoj političkoj pozornici. Opća skupština Ujedinjenih naroda je 10. studenog 1975. godine Odlukom br. 3379 cionizam proglasila formom rasizma te tim činom razjarila izraelsku javnost te uzburkala legitimitet Ujedinjenih naroda u Izraelu. Odluka ukratko među ostalim navodi kako je izraelski režim rasistički te ga stavlja u istu ravan s režimima u Zimbabveu i Južnoj Africi. Cionizam je također proglašen rasističkom i imperijalističkom ideologijom kao i prijetnjom svjetskom miru te mu se sve „slobodarske“ države trebaju suprotstaviti (UN, 1975: 84). Ujedinjeni narodi su također od Izraela zahtijevali da u pregovore uključi PLO, a taj su potez Izraelci doživjeli kao davanje legitimiteta terorističkoj organizaciji. Međunarodne su se okolnosti poklopile tako da je religijski cionizam dobio prešutnu potporu ili barem izostanak protivljenja izraelske vlasti u svojoj nakani da zadrži osvojena područja izgradnjom stalnih naselja. O promjeni stava izraelske javnosti prema religijski motiviranom naseljavanju Judeje i Samarije govori i reakcija tadašnjeg ministra obrane Šimona Peresa koji je bio među očevima osnivačima Izraela te je bio lijeve socijalističke orijentacije i između ostalog dobio Nobelovu nagradu za mir. On je na novinarsko pitanje zašto nova religijska naselja nisu uklonjena u skladu s prijašnjom praksom odgovorio „zato što su u UN-u odlučili da je cionizam rasizam!“ (Havel, 2013: 471).

Promjena međunarodnih okolnosti te diplomatski pritisci na Izrael bili su ključni za konsolidaciju religijskog cionizma te mu je dio političke elite i biračkog tijela koji su mu do tad bili neskloni počeo pružati podršku, ako ni zbog čega drugoga onda iz inata i prkosa. Upravo je to bilo presudno da se sam pokret održi te krene u ispunjavanje svojih ciljeva. Također se postavlja pitanje motiva religijske zajednice koji stoje iza naseljavanja Judeje i Samarije. Oni su svakako izgrađeni na religijskoj eshatologiji prema kojoj je Bog koji je autor cjelokupne

povijesti Židovima ponovno dopustio da nasele srce svoje drvene države kako bi ispunio starozavjetna proroštva. Međutim motivi su uz to i svjetovna pragmatičnost. Religijska je zajednica prema nekima nositelj realizma u izraelskoj politici jer se protivi ideji razmjene zemlje za mir kojom bi Izrael bio sveden na granice koje su nebranjive. Religijska zajednica se također pita koja je svrha ustupaka Palestincima kad se pokazalo kako to ne vodi nužno do mira kojem svi toliko teže (Havel, 2013: 484). Na posljednjim izborima za *Knesset* održanima u studenom 2022. godine religijske cionističke stranke osvojile su povijesni rezultat postavši *kingmakeri* te uz *Likud* koji je okosnica koalicije čine izraelsku vlast. Religijske stranke koje sačinjavaju vlast su *Shas*, Ujedinjeni judaizam Tore, Stranka religijskog cionizma, *Ocma jehudit* (Židovska snaga) te *Noam*. Prema Rosenbergu politička podrška religijskim strankama ne dolazi nužno od religioznog biračkog tijela već glasača desne provenijencije koji na te stranke gledaju kao na branu prevelikim političkim ustupcima te ih smatraju nositeljima realizma (Rosenberg, 2022: 4).

Zaključak

Religijska židovska zajednica je prošla kroz veliku promjenu, od zajednice koja se nakon sloma Bar Kohbina ustanka 135. godine protivila svakom obliku političkog aktivizma židovskog naroda kojeg je smatrala negiranjem Boga i njegovog plana za Židove, postala je glavna nositeljica ideje cionizma te nepopustljivosti u pregovorima s Palestincima. Tu su promjenu svakako katalizirali spomenuti rabini Alkalaj, Kalischer, Mohliver, Reines, Kook i Maimon čiji su životi, ideje i doprinosi religijskom cionizmu opisani u ovom diplomskom radu. Međutim samu je promjenu koja je bila multikauzalna i višeslojna kao i svaka društvena promjena omogućilo nekoliko stvari.

Prije svega presudnu je ulogu imao pogled na povijest u židovstvu. Židovstvo je prije svega religija povijesti te povijest ima značaj za teološku epistemologiju. Povijesna se zbivanja promatraju kroz prizmu Božje volje, a Bog je i autor cjelokupne povijesti. Sama je povijest teleološka jer vodi do spasenja židovskog naroda u kojem će udio imati i ostali narodi. Prema toj je metodi nakon sloma Bar Kohbina ustanka te tragedije židovskog naroda koju je prouzročio politički aktivizam za religijsku zajednicu postao nelegitiman te su iz mesijanizma izbačeni svi suverenistički, nacionalni i aktivistički sadržaji. Aktivistički mesijanizam koji je bio dominantan od Makabrejskog ustanka u 2. stoljeću prije Krista do sloma Bar Kohbina ustanka u 2. stoljeću poslije Krista zamijenjen je eshatološkim mesijanizmom koji se svodio na pasivno iščekivanje božanskog smilovanja u posljednjim vremenima.

Istom je metodom tumačenja povijesnih zbivanja kao potvrde Božjeg autorstva povijesti ponovno zapaljena iskra aktivističkog mesijanizma. Nakon strahote Holokausta u kojem je živote izgubilo skoro šest milijuna Židova, a oni koji su preživjeli ostali su bez svega 1948. godine obnovljena je Država Izrael. Ubrzo se u ratovima 1948., 1967. i 1973. obranila od napada okolnih arapskih susjeda te čak proširila teritorij. Najveći ratni plijen za religijsku zajednicu dakako su bili istočni Jeruzalem sa starim gradom te Judeja i Samarija sa drevnim gradovima koji imaju golem značaj za židovstvo kao što su Šekem i Hebron. Te je pobjede religijska zajednica interpretirala u teološkim kategorijama. Smatrala je kako je Bog nakon velikih patnji i izgnanstva napokon počeo ispunjavati obećanja o obnovi i otkupljenju židovskog naroda.

Mesijanizam religijske zajednice postao je isključiviji jer je najviše pažnje posvećivao židovskom narodu te su unutar njega opet mjesto zadobili suverenistički, nacionalistički pa i militaristički sadržaji. Uzrok toga su svi navedeni ratovi kao i mlak stav izraelskih saveznika. Međutim vrhunac predstavlja Odluka Ujedinjenih naroda kojom je cionizam proglašen formom rasizma te prijetnjom svjetskom miru. Ta je odluka razbjesnila izraelsku javnost, a religijskoj zajednici potvrdila kako narodi (*gojim*) mrze Izraelova Boga i njegov narod te učvrstila stav o povijesnoj misiji zaposjedanja što većeg dijela osvojenog teritorija. Također je ojačala stajalište kako se Židovi moraju osloniti sami na sebe te svoju vojnu snagu. Upravo su takve međunarodne okolnosti i konsolidirale religijski cionizam jer ga je do tad nesklon dio izraelske javnosti kao i politička elita počeo podržavati ili mu se barem prestao odupirati jer su to nalagali pragmatizam, ali i prkos i ponos.

Izvori

Assmann, Aleida (2010) *The Holocaust – a Global Memory? Extensions and Limits of a New Memory Community*. U: Assmann, Aleida i Conrad, Sebastian (ur.) *Memory in a Global Age* (str 97-117) . London: Pelgrave Macmillan.

Don-Yehiya, Eliezer (2014) Messianism and Politics: The Ideological Transformation of Religious Zionism. *Israel Studies* 19(2): 239-263.

Eldad, Israel (2007) *The Jewish Revolution*. Jerusalem: Gefen Publishing House.

Eshel, Hanan (2006) The Bar Kochba Revolt 132-135. U: Steven T. Katz (ur) *The Cambridge History of Judaism: Volume 4: The Late Roman-Rabbinic Period* (str. 105-127). New York: Cambridge University Press.

Gazette (1948) The Declaration of the Establishment of the State of Israel

Glass, Charles (1975) Jews against Zion: Israeli Jewish Anti-Zionism. *Journal of Palestine Studies* 6(2): 56-81.

Goldenberg, Robert (2006). The Destruction of the Jerusalem Temple: Its Meaning and Its Consequences. Steven T. Katz (ur) *The Cambridge History of Judaism: Volume 4: The Late Roman-Rabbinic Period* (str. 191-205). New York: Cambridge University Press.

Goldwater, Raymond (2009) *Pioneers of Religious Zionism: Rabbis Alkalai, Kalischer, Mohliver, Reines, Kook and Maimon*. New York: Urim Publications

Gorenbergm Gershom (2006) *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967-1977*. New York: Henry Halt and Company.

Havel, Boris (2013) *Arapsko-izraelski sukob. Religija, politika i povijest Svete zemlje*. Zagreb: Naklada LJEVAK d.o.o.

Havel, Boris (2013) Izrael – podrijetlo i nastanak naziva židovske države. *Nova prisutnost* 21(1): 97-118.

Havel, Boris (2013) Sekularizam i nastanak Države Izrael. *Političke analize* 4(15):12-18.

Havel, Boris (2019) Bar Kohba i Drugi židovski ustanak. *Obnovljeni život* 74(4): 479-499.

Havel, Boris (2020) Aspekti razvoja židovske političke mesijanske misli nakon Bar Kohbina ustanka. *Obnovljeni život* 75(2): 215-227.

- Havel, Boris (2022) *Izrael narod u danu rođen*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hazdan, Y. Reuven i ostali (2018) (ur) *The Oxford Handbook of Israely Politics and Society*. Oxford: Oxford University Press
- Kasapović, Mirjana (2010) *Politički sustav i politika Izraela*. Zagreb: Politička kultura.
- March F. Andrew (2013) Rethinking Religious Reasons in Public Justification. *The American Political Science Review* 107(3): 523-539.
- Marie Schumacher-Brunhes (2012) Enlightenment Jewish Style: The Haskalah Movement in Europe. *European History Online*
- Moshe, Maor (2008) Israel's 1948 War of Independence as a Total War. *Journal of Contemporary History* 43(2): 241-257.
- Myjewishlearning.com (2024) Who Was Shabbetai Zevi? <https://www.myjewishlearning.com/article/shabbetai-zevi/> Pristupljeno: 28.5.2024.
- Myjewishlearning.com(2024) Haskalah, the Jewish Enlightenment <https://www.myjewishlearning.com/article/haskalah/> Pristupljeno 28.5.2024.
- Reinharz, Jehuda (1993) The Conflict Between Zionism and Traditionalism Before World War 1. *Jewish History* 7(2):59-78.
- Religious Zionism in Israel Today: Toward the Center- The Jewish People Policy Institute.
- Shalaim, Avi (2001) Israel and the Arab Coalition in 1948. U Rogan, Eugene i Shlaim, Avi (ur) *The War for Palestine: Rewriting the United States and the Israeli-Palestinian Conflict History of 1948* (str. 79-103) . Cambridge: Cambridge University Press.
- Spero, Shubert i Pessin, Yitzchak (1989) (ur.) *Religious Zionism*. Jeruzalem: Libros
- Šistek, František (2022) „Lažni mesije“ u Alkumu: ovozemaljski i zagrobni život Šabtaja Cvija u Ulcinju (1673-2022)*. *Lingua Montenegrina* 29(1): 267.-294.
- Ujedinjeni narodi (1975) 3379 (XXXX). Elimination of all forms of racial discrimination
- Yadvashem.org (2024) What was the Holocaust? <https://www.yadvashem.org/holocaust/about.html>. Pristupljeno 28.5.2024.

Sažetak

Obnova Države Izrael 1948. godine, nakon dva tisućljeća izgnanstva (*galuf*) i preživljene nacionalne katastrofe Holokausta predstavlja događaj koji je u potpunosti promijenio dinamiku odnosa na Bliskom istoku. Taj je događaj unutar religijske židovske zajednice stvorio pomutnju, otvorio brojne teološke dvojbe i stvorio potrebu temeljitog propitivanja stava te zajednice o cionizmu kao političkom pokretu. Od neuspjeha i katastrofe Bar Kohbina ustanka 135. godine ta je zajednica bila neprijateljski raspoložena prema bilo kakvom obliku političkog aktivizma. Cionizam je doživljavala bogohulnim projektom koji ljudskim djelovanjem nastoji postići kolektivno otkupljenje te naseljavanje Erec Izraela. Religijska židovska zajednica je smatrala kako je izgnanstvo židovskog naroda kao i cjelokupna povijest isključivi plod suverene Božje odluke koji ima plan za židovski narod, a na njemu je da obdržava sve zapovijedi, duhovno se obnovi te strpljivo čeka Božje smilovanje. Ukratko ta je zajednica osobnu pobožnost smatrala preduvjetom za postizanje političkog suvereniteta. Međutim nakon obnove državnosti ona je postepeno mijenjala svoj stav o cionizmu kao obliku političkog aktivizma. Ovaj diplomski rad opisuje tu promjenu i propituje kako su se dva izvora cionizma koji su dugo vremena bili oštro razdvojeni počela spajati.

Ključne riječi: religijska židovska zajednica, Bar Kohbin ustanak, politički aktivizam, cionizam, izvori cionizma, mesijanizam

Abstract

The reconstruction of Israel in 1948, after two millennia in exile (galut) and following the horrific fate that befell the Jewish people during the Holocaust, completely changed the dynamics of relations in the Middle East. This event left religious Jewish communities in a state of reflection, raised numerous theological dilemmas, and created a need for thorough examination of the community's attitude towards Zionism as a political movement. Due to the failure and catastrophe of Bar Kokhava's uprising in 135 AD the community grew hostile towards any kind of political activism. They viewed Zionism as a blasphemous project that sought to achieve collective redemption and the settlement of Eretz Israel by the human hand. The religious Jewish community saw exile and the entire history of the Jewish people as part of God's plan and it was on them to obey his commands, seek redemption and wait patiently for his mercy. To summarise, the Jewish community saw their personal piety as the foundation of their political sovereignty. After the restoration of their statehood, they gradually changed their view on Zionism. This master thesis describes that change and examines how the two sources of Zionism, which had historically been divided, started merging.

Key words: religious Jewish community, Bar Kokhava's uprising, political activism, Zionism, sources of Zionism, Messianism